

Korencsi Krisztina
Budapest

Kauzatív igék és igei szerkezetek összehasonlító vizsgálata a magyar és az észt nyelvben

Tanulmányom célja a magyar és észt nyelvben található kauzatív struktúrák vizsgálata és kontrasztív összevetése. A kauzatív vagy műveltető igék és igei szerkezetek kérdésköre igen összetett és szerteágazó, ezt bizonyítja a témával foglalkozó szakirodalom számos egymástól eltérő megközelítésmódja a kauzatívumok meghatározása és csoportosítása terén. Ennek oka, hogy a műveltetés problematikája számos nyelvi részrendszert érint: összefüggésben áll a morfológia, szintaxis-mondattan, szemantika, szóképzés, illetve a szófajtan területeivel.

Ebben a vizsgálatban elsősorban a műveltető szituáció különböző szemantikai alcsoportjainak észt és magyar nyelvű megvalósulásait kívánom összevetni. A szemantikai tekintetben eltérő észt és magyar kauzatív szerkezeteket elsősorban formális felépítésük, alaktani tulajdonságaik, illetve szintaktikai környezetük, a vonzatstruktúrák átrendeződésének szempontjából hasonlítom össze.

Elemzésemben a kauzatív vagy műveltető terminust általános értelemben használom. Szemantikai alcsoportok elnevezéseiként adom meg az előidéző jellegű kauzatív, faktitív és permisszív kifejezéseket.¹

1. A műveltetés fogalmának, a kauzatívumok csoportosításának különböző megközelítésmódjai

Az egyes nyelvtanok és tanulmányok a rájuk jellemző nyelvi szemléletmódtól függően eltérően közelítik meg a műveltetés problémakörét.

1 Komlósy 2000: 218

Elsősorban szintaktikai, ezen belül is az igenem aspektusából kiindulva határozza meg a műveltetést egy cikkében Károly Sándor,² és nyelvtanában Kiefer.³

Különböző csoportosítási lehetőségeket kínálnak az egyes magyar grammatikák, az MMNy (1968) és az MMNyR (1961), illetve D. Bartha a magyar szóképzés történetét bemutató művében, de alapvetően mindhárom írás valódi és álműveltető igéket különböztet meg.⁴

E. Abaffy egy tanulmányában szintén a kauzatív igék témakörét tárgyalja, és az addigiaknál határozottabban körülírt csoportosítási lehetőséget javasol.⁵ Nemesi műveltetésre vonatkozó meghatározása is elsősorban a mondat szintaktikai viszonyainak nézőpontjából indul ki.⁶

Baboss 1938-as munkájában a kauzatív igeképzéssel foglalkozik, és a történeti-jelentéstani szempontokra helyezi a hangsúlyt. Meghatározza a nyelv történet során kialakult deverbális kauzatívumok különböző jelentésárnyalatait.⁷

Horváth L. tanulmányában egy középmagyar korpusz faktitív struktúráit elemzi, és az általa használt terminológia szerint elkülöníti a faktitív ige fogalmát a kauzatívtól, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy mindkettő egyetlen közös kategória két különböző alcsoportja.⁸

Hetzron tipológiai szempontú írása részletesen foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mi határozza meg az esetválasztás feltételeit akkor, ha az alapigét tartalmazó mondat alanya tárgyesetben és eszközlő esetben is szerepelhet.⁹

Ackermann egy munkájának tárgya hasonló az előbb említetthez, de Ackermann az igeaspektus műveltetésben betöltött szerepét vizsgálja behatóbban.¹⁰

2 Károly 1967:189–218

3 Kiefer 1997: 256

4 D. Bartha 1958

5 E. Abaffy 1977: 9–19

6 Nemesi 2003: 9–25

7 Baboss 1938: 1–30

8 Horváth 2006: 60–73

9 Hetzron 1976

10 Ackermann 1994

Mind nyelvtörténeti, mind finnugor nyelvészeti munkákban felmerül a műveltetés kérdésköre.

A finnugor nyelvek kutatói közül Dolovai az obi-ugor műveltető igeképzést tanulmányozta, különös tekintettel a többszörös műveltetésre és a hanti nyelv kauzatív struktúráira.¹¹

Kozmács az udmurt nyelv műveltető struktúráit vizsgálja egy írásában.¹² Mikola az uráli nyelvek műveltető szerkezeteit bemutató dolgozata nagy jelentőséggel bír a finnugor összehasonlító mondattani vizsgálatokban.¹³ Székely a finnugor műveltető szerkezet rekonstrukciójára vállalkozik egy cikkében.¹⁴

Tamásné Sz. Cs. kutatásának végkövetkeztetéseként kiderül, hogy a magyar nyelv kauzatív igeállományában gyakorlatilag alig következett be változás a 16–18. századi állapotokhoz képest.¹⁵

A magyar műveltető igék, igeképzők kialakulásának részletes leírását találjuk a Tnyt kötetekben.¹⁶

A kauzativitás kérdéskörét a Strukturális magyar nyelvtan Morfológia fejezete tárgyalja legkimerítőbben. Szerzője, Komlósy alaposan körüljárja a témát, végiggondolva és felhasználva a magyar, illetve a külföldi műveltetéssel foglalkozó szakirodalmak kutatási eredményeit.¹⁷

Az akadémiai jellegű észt nyelvtanok, az EKG¹⁸ és EKK¹⁹ csak részben tárgyalják a kauzatív igék témakörét, elsősorban a morfológiai képzésű kauzativumok bemutatásával, az igeképzés-fejezetben. Kasik viszont részletesen elemzi az észtben használatos morfológiai és analitikus kauzatív formákat.²⁰

11 Dolovai 1996: 193–207;1993/1994: 3–16; 2001: 77–93

12 Kozmács 1994: 802–809

13 Mikola 1995: 251–265

14 Székely 2001: 279–283

15 Tamásné 2000: 342–345

16 Tnyt I-II. 1991, 1992

17 Komlósy 2000

18 EKG 1995: 429–430

19 EKK 2000: 299–300

20 Kasik 2001

A külföldi kutatások elsősorban tipológiai szempontúak. Figyelemre méltó eredményeket hoztak az ún. Leningrádi tipológiai iskola kutatásai. Comrie több munkája bizonyítja a kérdéskör állandó jelenlétét a nyelvtipológiai szakirodalomban. Comrie megkülönbözteti a műveltetés direkt és indirekt változatait.²¹ Lakoff a tér és idő egységét és az egyetlen folyamatként lezajlást hangsúlyozza a műveltetéssel kapcsolatban.²²

Az általam végzett vizsgálathoz célját és tárgyát tekintve is az a doktori értekezés áll legközelebb, melyben a litván, finn és norvég nyelvek kauzatív struktúráit hasonlítja össze a szerző.²³ Egyéb kontrasztív jellegű analízis, mely mintául szolgálhatott volna összehasonlító elemzésemhez, számomra nem ismert.

2. A műveltetés fogalma, jellemzői

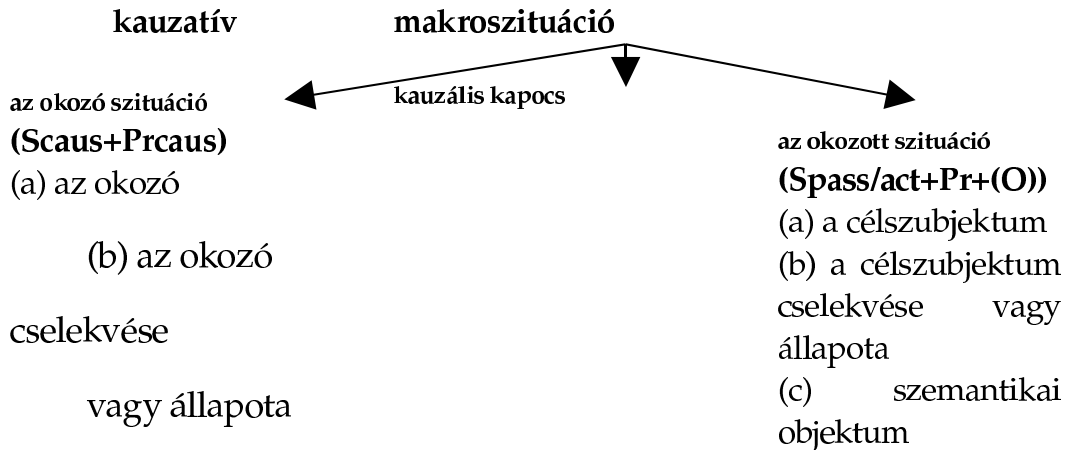
Rackevičienė szerint a műveltető szituáció tekinthető két mikroszituációból összeálló makroszituációnak – az egyik az okozó, másik az eredmény –, melyeket egy oki összekötő kapocs fűz egybe. Ez strukturálisan számtalan módon valósulhat meg, a kauzatív ige és igei szerkezet csak egy a lehetséges realizációs formák közül.

A kauzatív makroszituációban minimum két szemantikai szubjektum szerepel: az okozó szubjektum és az okozó által célba vett szubjektum (a célszubjektum). Az okozó (Scaus) egy cselekvést végez, vagy bizonyos állapot jellemzi (Prcaus), amely elvezet az előidézett szituációhoz. A célszubjektum (Sact/pass) lehet mind passzív, állapota megváltozásának elszenvedője, mind aktív, a cselekvés kezdeményezője. A célszubjektum cselekvése vagy állapota irányulhat egy szemantikai objektumra. Összefoglalva, a makroszituáció kauzatív kifejezése az alábbi komponenseket tartalmazza:

21 Comrie 1989: 167–170

22 Lakoff 1982

23 Rackevičienė 2001

A kauzatív szituációt jelölő igék és igei szerkezetek külön lexikai-szemantikai csoportot formálnak, fő jellemzőiket így foglalhatjuk össze:

- (a) A két predikatív jelentést hordozó kauzatív struktúra *két szituációt jelöl, amelyek egyike előidézi a másik megjelenését.*
- (b) A kauzatív igék/igei szerkezetek *oppozíciós párokba állíthatók* nemkauzatív igékkel/igei szerkezetekkel, amelyek jelentése azonos a kauzatív kifejezés Pr komponensével.
- (c) A kauzatív predikátum szemantikai komponense *absztrakt és általános.* A specifikus lexikális jelentést a Pr komponens szolgáltatja a kauzatív igeinek.¹

A műveltetésnek számos *formai megvalósulása* lehetséges. Egyrészt beszélhetünk morfológiai műveltetésről, ha az alapeseményt és az annak előidézését jelölő nyelvi formát két olyan lexéma képviseli, amelyek közt morfológiai képzési viszony áll fenn. Ennek is több megvalósulási módja képzelhető el. Másrészt szintaktikai műveltetésről van szó, ha egy nyelv szisztematikusan, jól elkülöníthető, kötött formájú szerkezeteket használ a megfelelő tartalmak visszaadására, vagyis ha erre a célra valamely speciális mondattani alakzat grammatikalizálódik. A lexikai műveltetés nem tekint-

1 Rackevičienė 2001

hető adekvát grammatikai kategóriának, mivel a kauzatív és nemkauzatív pár között nincsen formai kapcsolat (szuppletív párok).²

Kasik szerint a műveltetés olyan szintaktikai folyamat, amely megváltoztatja az ige valenciáját és vonzatstruktúráját.³

3. Az észti és magyar nyelvben található kauzatívumok vizsgálata szemantikai tartalom szerinti csoportosítás alapján

A tipikus műveltetés lényegi jegye egy önmagában is kerek, egyszerű (vagyis egyetlen predikátummal leírható) eseménynek az okozása (előidézése, kiváltása) egy új, az eredeti eseményben részt nem vevő szereplő által. A műveltető szerkezetek értelmezésében a nemzetközi szakirodalmi hagyományban *három fő tartalmi viszony*nak az elkülönítése mondható általánosnak: a szűk értelemben vett kauzatív („okozó/előidéző”), a faktitív („tétető”) és a permisszív („megengedő/hagyó”) tartalmaké.⁴

Az alábbi példamondatok azt szemléltetik, mi jellemzi az észti és a magyarban a különböző szemantikai alcsoportokba sorolható kauzatív szerkezeteket, és, hogy mely alcsoportok esetében választ az észti nyelv morfológiai és melyekben szintaktikai szintű megformálást.

3.1 Az előidéző jellegű kauzatív szerkezetek

Az előidéző jellegű és faktitív ige képzésben közös, hogy mindkettő predikátumból képez igéket, még hozzá olyanokat, melyek az eredeti predikátum argumentumai mellett egy új, tipikusan ágens (ritkábban természeti erő vagy egyéb) szereplő argumentumot is tartalmaznak. A létrejövő ige olyan eseményt jelöl, amelyben ez az új szereplő idézi elő az eredeti predikátummal leírható tényállást.⁵

A faktitív és az előidéző jellegű igék közötti különbség mindenekelőtt tartalmi. Abban különböznek egymástól a nyelvek, hogy formálisan azonos

2 Komlósy 2000: 224

3 Kasik 2004: 54

4 Komlósy 2000: 218

5 Komlósy 2000: 218

képzési mechanizmust, vagy különböző folyamatokat alkalmaznak-e a létrehozásukra.

Faktitívról beszélünk akkor, ha már az eredeti predikátum is egy ágens cselekvését jelöli, s az új ágens (vagy nem-ágens okozó) tevékenysége abban merül ki, hogy az eredeti ágens valamilyen módon ráveszi/rákényszeríti ennek a cselekvésnek az aktív elvégzésére.

Előidéző jellegű kauzativumokról beszélünk akkor, ha az eredeti predikátumnak nincs ilyen kényszeríthető, ágens szerepű argumentuma, s a predikátummal leírható eseménynek vagy állapotnak a bekövetkeztét az új ágens „tevőlegesen”, az alapesemény szereplőit „fizikailag manipulálva” idézi elő.

A szűk értelemben vett kauzatív és faktitív képzés nem olyan lehetőségek, amelyek közt a beszélőnek ugyanazon alapszó esetében módjában áll választani: a döntést a képzés alapjául szolgáló predikátum természete egyértelműen kijelöli: ha ágenses, csak faktitív, ha ágens nélküli, csak előidéző jellegű kauzatív ige képezhető belőle, s ezen belül is az alapige további tulajdonságai szabják meg a konkrét értelmezési lehetőségeket.⁶

A faktitív képzés bemenete lehet előidéző jellegű kauzatív ige is, ez utóbbi azonban nem lehet faktitív, mivel faktitív tartalmú igék alanya (az okozó argumentum) a magyarban csakis ágens lehet. Előidéző tartalmú kauzatív képzésnek viszont ágens alanyú ige nem vethető alá.⁷

M (1)

Pali (Spass)	későn ébredt.	
NOM	TEMP	
Any a(Scaus)	későn ébresztette	Palit (Spass).
NOM	TEMP	ACC

É (1)

Laps (Spass)	ehmatas.	
gyerekNOM	megijedt	'A gyerek megijedt.'
Jüri (Scaus)	ehmatas	lapse (Spass).

6 Komlósy 2000: 245

7 Komlósy 2000: 245

JüriNOM megijesztett gyerekACC 'Jüri megijesztette a gyereket.'

M (2)

A váza(Spass) az asztalon áll.

NOM SUP

Pali (Scaus) az asztalra állítja a vázát(Spass).

NOM SUB ACC

É (2)

Koosolek(Spass) löpéb.

gyűlésNOM befejeződik 'A gyűlés befejeződik.'

Juhataja (Scaus) löpetab koosoleku(Spass).

vezetőNOM befejezi gyűlésACC 'A vezető befejezi a gyűlést.'

M (3)

A fa(Spass) kidől.

NOM

A szél(Scaus) kidönti a fát(Spass).

NOM ACC

É (3)

Puu(Spass) langeb.

faNOM kidől 'A fa kidől.'

Tuul (Scaus) langetab puu(Spass).

szélNOM kidönti faACC 'A szél kidönti a fát.'

É (4)

Lumi(Spass) sulab.

hóNOM olvad 'A hó olvad.'

Päike (Scaus) paneb lume(Spass) sulama.

napNOM OKOZSg3h hóACC olvadINF 'A megolvastja a havat' nap

É (5)

Dokumentid(Spass) pölevad.

iratPLNOM égPL3 'Az iratok égnék.'
Mees(Scaus) *pane**b*** *dokumentid(Spass)* *põlema.*
 férfiNOM OKOZSg3 iratPLACC égINF
 'A férfi elégeti az iratokat' (beindítja a folyamatot)

É (6)

Päike(Scaus) *sulatab* *lund(Spass).*
 napNOM olvaszt hóPART 'A nap olvasztja a havat.'

É (7)

Mees(Scaus) *põletab* *dokumente(Spass).*
 férfiNOM éget iratPART 'A férfi égeti az iratokat.'

A fenti mondatokban a szemantikai szubjektum pozíciójában egyszer élő személy (*Pali, laps* 'gyerek'), kétszer pedig tárgy, fogalom vagy természeti jelenség (*váza, koosolek* 'gyűlés', *fa, puu* 'fa') azaz élettelen dolog áll. Ettől függetlenül a célszobjektumot mindig patiens, vagyis szenvedő, sohasem cselekvő, azaz ágensi helyzet jellemzi. Az okozás szemantikai mozzanatát az első három észt és magyar mondatban (legtöbb esetben) tudatosan cselekvő személy (*Anyu, Jüri, Pali, juhataja* 'vezető'), illetve természeti jelenség (*szél, tuul* 'szél') jelölte.

A (4) és (5) észt példák jelzik, hogy az előidéző tartalmat szintaktikai szinten is kifejezheti az észt nyelv. A (4) mondatban az okozó szemantikai szerepét prototipikus ágens tölti be, viszont nehezebb megnevezni az (5) mondatban szereplő *päike* 'nap' által képviselt okozást jelölő szemantikai funkciót.

Az É (4) és É (5) mondatokban szereplő segédigés szerkezeteknek van *-ta*-képzős megfelelője (lásd É (6) É (7) példák), de ezek csak részben tekinthetők egymás szinonimáinak, hiszen a *panema* + INF forma által kifejezett tartalomban a cselekvés megkezdését jelöli, a szuffixumos igealak viszont tisztán duratív tartalmú, vagyis az egész folyamat vagy cselekvés lezajlását fejezi ki.⁸

8 Kasik 2001: 86

3.2 Az előidéző jellegű és a faktitív kauzatívumok határvonalára sorolható esetek

Az olyan igecsoport, melynek tagjai pl. az itat, etet, szoptat, mozgat, állít stb. igék, nem egyértelműen sorolhatók a faktitív, sem a szűkebb értelemben vett kauzatív kategóriába. Sok esetben a tevőlegesség, a direkt okozás hangsúlyosabb, mint a célszobjektum, akivel a cselekvést tulajdonképp végeztetik, vagyis a Scaus egyben a cselekvés tényleges elvégzőjének tűnik, a célszobjektum pedig a rajta elvégzett cselekvés passzív szereplőjének. Máskor pedig – kontextustól és a szemantikai szerepektől függően – a tétetés, az indirekt okozás kerül előtérbe, és a klasszikus faktitív jelentéstartalmat érzékeljük erősebben.

Szintaktikailag jelzi ezt a kettősséget a kétféle vonzatátrendeződés. Az elsőben az anya cselekvése a hangsúlyosabb, akinek tevékenysége az 'inni ad a gyerekek' kifejezéssel írható körül, a másik változatban viszont hangsúlyosabb a célszemély, aki végzi a cselekvést, és itt a 'hozzásegíti ahhoz, hogy megigya a teát' perifrázis alkalmazható sikerrel.

É (8)

Laps(Sact) **joob** **teed(O)**. 'A gyermek teát iszik'
gyerekNOM iszik teaPART
Ema(Scaus) **joodab** **lapsele(Sact)** **teed(O)**.
anyaNOM itat gyerekDAT teaPART
'Anya teát itat a gyermekkel.'

M (4)

A gyermek(Sact) **teát(O)** **iszik**.
NOM ACC
Anya(Scaus) **teát(O)** **itat** **a gyermekkel(Sact)**.
NOM ACC ESZKL

M (5)

A gyermek(Sact) **teát(O)** **iszik**.
NOM ACC
Anya(Scaus) **teával(O)** **itatja** **a gyermeket(Sact)**.

NOM INST ACC

É (9)

Mina(Sact) **joon** **õlut**.(O)
 énNOM iszikSg1 sörPART

‘Sört iszom’

Jüri(Scaus) **joodab** **mind**(Sact) **õllega**(O).
 JüriNOM itat énPART sörINST

‘Jüri sört itat velem.’

Érdekes, hogy noha az észti a faktitív tartalmakat szinte kizárólag szintaktikai úton fejezi ki, ennél az átmeneti igecsoportnál még kauzatív igeképzős formánsok is előfordulnak. Ez a tény is erősítheti azt az elképzelést, hogy a szóban forgó igecsoport inkább tekinthető szűk értelemben vett kauzatív tartalmúnak, mint faktitívnek.

Ha viszont nem az *etet*, *itat*, illetve *söötma*, *jootma* igéket vizsgáljuk az átmeneti csoportból, hanem pl. a ‘mozog’ *liikuma* alapigéből képzett kauzatív származékot, azt tapasztaljuk, hogy itt kétféle megformálási mód képzelhető el: morfológiai képzéssel *liigutama*, illetve szintaktikai szerkesztéssel *liikuma panna*, de mindkét eset inkább tűnik szűkebb értelemben vett kauzatív tartalmúnak, mint faktitívnek, hiszen általában nem kétágenses szemantikai szerep-rendszerben alkalmazhatók.

Raha **paneb** **maailma** **liikuma**. ‘A pénz mozgatja a világot.’

pénzNOM OKOZSg3 világACC mozogINF

Ta liigutab iseloomulikult prille. ‘Jellegzetesen mozgatja a szemüvegét.’

őNOM mozgat jellemzőMOD szemüvegPLPART

Usk liigutab mägesid. ‘A hit hegyeket mozgat meg.’

hitNOM mozgat hegyPLPART

3. 3. A faktitív vagy tétető jellegű kauzatív szerkezetek

A következő észti és magyar mondatok a klasszikus értelemben vett műveltetést, mással való tétetést fejezik ki:

M (6)

Az ács (Sact) megjavítja a tetőt(O).

NOM ACC

Pali(Scaus) megjavíttatja a tetőt(O) az (áccsal)(Sact).

NOM ACC ESZKL

M (7)

Pali(Sact) a kertben gödröt(O) ás.

NOM INS ACC

Apa(Scaus) gödröt(O) ásat Palival(Sact) a kertben.

NOM ACC ESZK INS

M (8)

Elvitték a szemetet(O) a házunk elől. (IMP.)

ACC ADS

Anya(Scaus) elviteti a szemetet(O) a házunk elől.

NOM ACC ADS

É (10)

Tüdruk(Sact) teeb vőid(O).

lányNOM csinál vajPART 'A lány vaját készíti.'

Perenaine(Scaus) paneb tüdruku(Sact) vőid(O) tegema.

gazdasszonyNOM OKOZSg.3 lányACC vajPART

csinálINF

'A gazdasszony vaját készített a lánnyal.'

É (11)

Töömehed(Sact) parandavad maja katust(O).

munkásNOMPL javítPL3 házGEN tetőPART

'A munkások javítják a háztetőt.'

Ta(Scaus) laseb töömeestel(Sact) maja

katust(O) parandada.

őNOM OKOZSg3 munkásPLADS házGEN

tetőPART javítINF

'Javíttatja a munkásokkal a háztetőt.'

É (12)

Kuninga **troonipärijast poja(O)** **tapetakse.** (IMP.)

királyGEN trónörökösELT fiaACC megöliIMP

‘A király trónörökös fiát megölik.’

Kuningas(Scaus) **laseb** **oma** **troonipärijast poja(O) tappa.**

királyNOM OKOZSg3 sajátNOM trónörökösELT
fiaACC megöliINF

‘A király megöletti trónörökös fiát.’

M (9)

A fodrász(Sact) levágja a hajam(O).

NOM ACC

Levágatom (a fodrásszal(Sact)) a hajam(O).

ESZKL ACC

M (10)

A művész(Sact) lefesti a királyt(O).

NOM ACC

A király(Scaus) lefesteti magát(Ref) a (művésszel(Sact)).

NOM ACC ESZKL

É (13)

Fotograaf(Sact) teeb pilti(O) mehest(Spass).

fényképészNOM csinál képPART férfiDEL

‘A fényképész képet csinál a férfiről.’

Mees(Scaus) laseb fotograafil(Sact) endast(Ref) pilti(O) teha.

férfiNOM OKOZSg3 fényképészADS magaELT képPART
csinálINF

‘A férfi fényképet csináltat magáról a fényképezzel.’

É (14)

Rätsep(Sact) õmbleb uue ülikonna(O) mehele(Spass).

szabóNOM varr újACC öltönyACC férfiALL

‘A szabó új öltönyt varr.’

Mees(Scaus) laseb rütsepal(Sact) endale(Ref) uue
ülikonna(O) ömmelda.
 férfiNOM OKOZSg3 szabóADS magaALL újACC
 öltönyACC varrINF
 'A férfi megvarratja magának az új öltönyt a szabóval.'

Az észti példákban kizárólag szintaktikai úton létrehozott kauzatív szerkezetek jelölik a tétetés szemantikai tartalmát, a magyar példákban pedig értelemszerűen csak morfológiai képzésű kauzatív ige. Az alapeseményt jelölő mondatok és a kauzatív mondatok közti vonzatátrendeződés azonban hasonlóan megy végbe.

Az észti és a magyarban is megtalálhatók olyan mondatok, amelyekben hangsúlyosabb a tulajdonképpeni cselekvés végzője, máskor viszont megemlítésre sem kerül. Ennek az argumentumhelynek a kitöltése egyébként mindkét nyelvben fakultatív, a szövegkörnyezet határozza meg, mikor szükséges a megjelentetése. Ha az alapesemény imperszonális, vagyis a szintaktikai szubjektum általános, akkor a cselekvés valódi végzője nem szerepel a mondatban.

Külön kiemelendők a reflexív jelentéstartalmú faktitív igék/igei szerkezetek, melyek strukturálisan szintén hasonlóan viselkednek a két nyelvben. Ezekben a mondatokban tűnik a legfeleslegesebbnek a cselekvés kivitelezőjének kitétele, kivéve, ha az nem tölt be hangsúlyos szerepet a mondatban, pl. ha jelző egészíti ki. Az észti mondatok sem szenvednek szemantikai-grammatikai csorbát a célszobjektumok elhagyásával, a magyar példákban pedig kimondottan redundánsnak tűnik a használatuk. A példamondatok szemantikai szereplői mindkét nyelvben kizárólag ágensek, vagyis cselekvő szerepben találjuk mind az okozót, mind a célszobjektumot. Ez abból fakad, hogy a nemkauzatív mondatpár mindig cselekvést jelöl. Ha a célszobjektum az alapeseményben nem jelenik meg, vagyis általános alanyú a mondat, az alapeseményt akkor is aktív cselekvés jellemzi.

3. 4. A permisszív jellegű kauzatív szerkezetek

A permisszív tartalmú igék jelentését az 'engedi/hagyja zajlani az alapigével jelölhető eseményt' körülírással adhatjuk vissza. Amennyiben ezt a

tartalmat olyan formában szeretnék rögzíteni, amely utal a kauzatív és a faktitív tartalmakkal való rokonságra, úgy nagyjából ez írható fel: 'az Okozó nem idéz elő olyan helyzetet, amelyben az alapesemény nem áll fenn'.⁹

A magyar nyelvre a permisszív szerkezet nem jellemző, csupán néhány példát lehet megemlíteni, az észtre viszont annál inkább.

A *laskma*-ige kategoriális jelentését ezekben az esetekben *okoz* helyett a *hagy* kifejezéssel helyettesítettem, mert jelentéstanilag ez közelebb áll a permisszív szerkezetek természetéhez, és segít megvilágítani, hogy a magyarban is található néhány formailag kauzatív képzős ige, illetve konstrukció, mely ugyan már bizonyos szinten lexikalizálódott, de a kauzatív kategórián belül valójában a permisszív alcsoportból eredeztethető.

É (15)

Maja(Spass) **laguneb.**

házNOM összedől

'A ház összedől.'

Peremees(Scaus) **laseb** **majal**(Spass) **laguneda.**

gazdaNOM HAGYSg3 házADS összedőlINF

'A gazda hagyja összedőlni házát.'

É (16)

Lapsed(Sact) **mängivad.**

gyerekNOMPL játszikPL3

'A gyerekek játszanak.'

Isa(Scaus) **laseb** **lapsel**(Sact) **mängida.**

apaNOM HAGYSg3 gyerekADS játszikINF

'Apa hagyja játszani a gyerekeket.'

É (17)

Inimesi(Spass) **eksitavad** **alateadlikud** **hirmud**(Scaus).

emberPARTPL megtévesztPL3 tudatalattiNOMPL félelemNOMPL

'A tudatalatti félelmek megtévesztik az embereket.'

9 Komlósy 2000: 220

Inimesed(Spass) *lasevad* *end*(Ref) *alateadlikest*
hirmudest(Scaus) emberPLNOM HAGYPL3 magaPART
tudatalattiELTPL félelemELTPL
eksitada.

meztévesztINF

‘Az emberek hagyják magukat tudatalatti félelmektől meztéveszteni.’

É (18)

Ajakirjanikud(Spass) *ootavad* *teda*(Scaus).

újságíróNOMPL várPL3 őPART

‘Az újságírók várják őt.’

Ta(Scaus) *laseb* *ennast*(Ref) *ajakirjanikel*(Spass) *oodata.*

őNOM HAGYSg3 magaPART újságíróADSPL

várINF

‘Megvárhatja magát az újságírókkal.’

É (19)

Uus *ümbus*(Scaus) *ei* *sega* *tüdrükut*(Spass).

újNOM környezetNOM nem zavar lányPART

‘Az új környezet nem zavarja a lányt.’

Tüdrük(Spass) *ei* *lase* *ennast*(Ref) *üüst*

üümbusest(Scaus) *segada.*

lányNOM nem HAGY magaPART újABL

környezetABL zavarINF

‘A lány nem zavartatta magát az új környezetben’

M (11)

Az újságírók(Spass) *Palira*(Scaus) *vártak.*

NOM ALL

Pali(Scaus) *váratta* *magát*(Ref) *az újságírókkal*(Spass).

NOM

ACC

ESZK

‘hagyta, hogy várják’

M (12)

Az új környezet(Scaus) nem zavarta Palit(Spass).

NOM NOM

ACC

Pali(Spass) nem zavartatta magát(Ref) az új környezetben(Scaus).

NOM

ACC

INS

‘nem hagyja, hogy az új környezet zavarja’

M (13)

A rádió(Spass) bömböl.

NOM

Pali(Spass) bömbölteti a rádiót(O).

NOM

ACC

‘hagyja bömbölni’

A fenti példák egy részét mondhatjuk „szabályosan” formált kauzatív struktúrának, másik részét pedig „szabálytalannak”.

Nem tekinthető prototipikus kauzatív konstrukcióknak az előbb hozott példamondatok közül az É (17), É (19) és az M (12), hiszen szintaktikai struktúrájuk nem követi a jellegzetes kauzatív mondattani viszonyokat.

Ezekben az okozó szemantikai szerep nem az őt általában megillető helyre, vagyis a szintaktikai szubjektum helyére kerül, abban a pozícióban áll viszont az ekvivalens nemkauzatív szerkezetben. A két mondat egymás szinonimájának tekinthető, hiszen szemantikailag nem bővül új információval az alapeseményt jelölő mondat. Ez a „szabálytalanság” többnyire a reflexív jelentésmozzanatot hordozó szerkezetekre jellemző, ahol a cselekvés elvégzése a cselekvés végzőjére irányul vissza.

A szabályosnak tekinthető esetekben a nem-kauzatív és kauzatív konstrukciók közti szintaktikai és szemantikai viszonyok megfelelnek a prototipikus kauzatív struktúrára jellemzőnek. Az alapeseményt jelölő mondatokhoz képest a kauzatív konstrukciók mindig tartalmaznak még egy szereplőt, az okozót, aki hagyja, nem akadályozza meg, hogy a cselekvés végbemenjen. (*peremees ‘gazda’, isa ‘apa’, tema ‘ő’, Pali*).

4. Összegzés

A Komlósy által jelölt három szemantikai alcsoport¹⁰ és az ész, illetve magyar műveltető struktúrák közti összefüggésekből kiderült, hogy az ész nyelv elsősorban a faktitív és permisszív jelentésárnyalatokat fejezi ki szintaktikai kauzativum segítségével. Az előidéző jellegű kauzatív tartalmat pedig szintaktikai és morfológiai úton egyaránt, noha a szintaktikai megoldás jelentésanilag nem teljes mértékben egyezik a képzős formával, hiszen az utóbbi duratív jellegével szemben az előbbi inkább inchoatív jellegű. Az aspektus szerepe a kauzatív struktúrák összehasonlító vizsgálatában további elemzéseket igényel.

A faktitív és szűken vett kauzatív szemantikai alcsoportok határvonalára sorolt esetek kérdésében új aspektust hozott az ész megfelelések vizsgálata. Ha elfogadjuk azt a meghatározást, hogy a faktitív ige/igei szerkezet legfontosabb ismérve a két aktív szereplő részvétele, akkor az átmenetinek ítélt igeik ész megfelelői inkább tűnnek előidéző jellegű kauzatív tartalmúaknak. A magyar példák esetében talán az a legtanácsosabb, ha kimondjuk: a pontos jelentéstartalom az egyes egyedi megvalósulásokat jellemző szintaktikai, szemantikai jellemzők, illetve a szövegkörnyezet elemzése alapján állapítható meg.

A kauzatív szituációk alaki megformálásán túl azonban inkább a mondattani struktúrák, az egyes szemantikai szerepek és a kettő közti összhang tekintetében tapasztalt nagyfokú hasonlóság volt szembetűnő.

A téma kutatásának következő lépcsőfoka lehetne az egyes szintaktikai pozíciókhoz tartozó szemantikai szerepek és azok összefüggéseinek részletesebb vizsgálata egy nagy méretű korpusz anyaga segítségével, majd pedig a különböző típusú kauzatív szituációk és ész, illetve magyar nyelvi megvalósulásaik jól körülhatárolható típusokba sorolása. Érdemes volna az elemzést egyéb rokonnyelvekre és valamely indoeurópai (főként a német) nyelvre is kiterjeszteni.

10 Komlósy 2000: 218

Felhasznált irodalom

- E. ABAFFY Erzsébet (1977): A műveltető igékről 1. =MNY. 9–19.
- ACKERMANN, Farrel (1994): Entailments of Predicates and the Encoding of Causees. = Linguistic Inquiry 25., 537.
- BABOSS R. Ernő (1938): A causativ igeképzés. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 41. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest
- COMRIE, Bernard (1989): Language Universals and Linguistic Typology. Second Edition. Oxford: Blackwell
- D. BARTHA Katalin (1958): A magyar szóképzés története. Budapest
- DOLOVAI Dorottya (1996): Műveltető igeképzés az obi-ugor nyelvekben. =NéNyt 37. 193–207.
- DOLOVAI Dorottya (2001): A többszörös műveltetés az obi-ugor nyelvekben. = NéNyt 41/1: 77–93.
- DOLOVAI Dorottya (1993/1994): A vogul nyelv műveltető szerkezeteinek típusai. = NéNyt 35. 3–16.
- ERELT, Mati (toim.) (1995): Eesti Keele Grammatika I. Morfológia. Sõnamoodustus. Tallinn
- ERELT, Mati – EREL Tiiu– ROSS, Kristiina (toim.) (2000): Eesti keele käsiraamat. Tallinn
- HETZRON, Robert (1976): On the Hungarian causative verb and its syntax. = Shibatani M. (szerk.) The grammar of causative constructions. Syntax and semantics, volume 6., New York: Academic Press, 371–398.
- HORVÁTH László (2006): Egy középmagyar korpusz faktitív szerkezetei. =Nyr 130. 60–73.
- KÁROLY Sándor (1967): A magyar intranszitiv és tranzitiv igeképzők. = AnyT. 189–218.
- KASIK, Reet (2004): Deverbaalne muutetuletus. = Kasik R. (2004) Eesti keele sõnatuletus. Tartu, 54–63.

- KASIK, Reet (2001): Analytic causatives in Estonian. = Estonian: Typological Studies V., ed. by M. Erelt, Tartu, 77–123.
- KIEFER Ferenc (1997): A szóképzés. = Kiefer F. (szerk.) (1997) Új magyar nyelvtan. Osiris Kiadó, Budapest, 222–260.
- KOMLÓSY András (2000): A műveltetés. = Kiefer F. (szerk.) (2000) Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia. Budapest, 215–293.
- KOZMÁCS István (1994): A votják műveltető szerkezetekről. = Folia Uralica Debreceniensia 3., 41–46., 802–809.
- LAKOFF, George (1987): Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind. Chicago: University of Chicago Press.
- MIKOLA Tibor (1995): Kausative Konstruktionen in den uralischen Sprache. = NéNyt 36., 251–265.
- MMNy: A mai magyar nyelv. Rácz Endre (szerk.), Budapest, 1968
- MMNyR: A mai magyar nyelv rendszere. I. Tompa J. (szerk.) Budapest, 1961–1962
- NEMESI Attila László (2003): Nyelvi szintek interakciója a műveltetésben. = MNy 99, 9–25.
- RACKEVIČIENĖ, Sigita (2001): The expression of causation in the languages of the baltic region. Vilnius
- SZÉKELY Gábor (2001): A finnugor műveltető mondatszerkezet rekonstrukciójáról. = NéNyt 41/2, 279–283.
- TAMÁSNÉ SZABÓ Csilla (2000): Megegyezik-e az Erdélyi magyar szótörténeti tár deverbális igeképzőinek állománya a mai magyar nyelvben használatos igeképzőkével? = MNy 3., 342–345.
- TNYT: A magyar nyelv történeti nyelvtana. I–II. I.: A korai ómagyar kor és előzményei. E. Abaffy Erzsébet és Rácz Endre (szerk.), Budapest, 1991., II.: A kései ómagyar kor. E. Abaffy Erzsébet (szerk.), Budapest, 1992.
- Internetes észt irodalmi nyelvi adatbázis: www.cl.ut.ee/korpused/baaskorpus